

MARIE ŘEHOŘKOVA

UČITELSKÁ PROFESE

POSTAVENÍ A ROLE UČITELE V SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI

Vývoj výchovy a vzdělávání souvisí se změnami ve společenské struktuře. Již ve starověké společnosti se setkáváme se snahou zabezpečit výchovnou a vzdělávací činnost specifickými institucemi, školami. Institucionalizace výchovy a vzdělání byla provázána vznikem specifické sociální skupiny učitelů a vychovatelů, tj. učitelské profese. Od ní se požadovalo splnění výchovných cílů, jež odpovídaly ekonomickým a kulturním potřebám dané společnosti a také jejím ideálům (Jůva, 1981, s. 21).

Podobný požadavek klade na učitelskou profesi i současná socialistická společnost. Učitelská profese je profesí tradiční, klasickou. Mnohé z tradičních profesí, profesí klasických, jsou v současnosti nahrazovány činnostmi, které vznikají jako důsledek nových objevů ve vědě a technice. I učitelská profese se pod vlivem vědeckotechnického pokroku modifikuje, zachovává si však svůj původní smysl a význam. Stále vychovává jedince pro plnění úkolů, jež jsou od něho požadovány společností, a to jak v práci, na pracovištích, tak v osobním životě, v občanském soužití, při výchově dětí a pod. Vychovává však zároveň moderního člověka, odborníka, specialistu, uvědomělého občana socialistické společnosti, který tvořivě zasahuje do proměn současnosti a sám sebe vědomě obohacuje o nové poznatky, dovednosti i některé trvalejší vlastnosti osobnosti.

Učitelská profese jednak působí sama na změny ve společenské struktuře, jednak je jimi modifikována.

Rozdělení pracovních sil podle oborů lidské činnosti se jeví v současném Československu následujícím způsobem:

Obor	Počáteční etapa VTR — vývoj
zemědělství	20 ‰ — 3 ‰
těžba rud	4 ‰ — 3 ‰
zpracovatelský průmysl	30 ‰ — 20 ‰
služby	12 ‰ — 20 ‰
obchod	11 ‰ — 14 ‰
věda a kultura	7 ‰ — 15 ‰
doprava	8 ‰ — 6 ‰
stavebnictví	8 ‰ — 9 ‰ (Ravík, 1985, s. 51).

Industrializační fáze naší ekonomiky měla svůj vrchol v polovině 60. let. Vývojový trend VTR je zřejmý, vzrůstá význam obchodu, vědy a kultury a služeb. Má-li učitelská profese vycházet vstříc požadavkům měnící se společenské struktury, musí pozměňovat svůj obsah i způsob své práce, prostředky, formy a metody především.

Tvůrčí, vědecké myšlení příštích generací je utvářeno již dnes současnými plány, současnou strukturou našeho školství. Shora nastíněný vývojový trend je obdobný i v ostatních socialistických státech a modifikovaně zasahuje i kapitalistické státy. Proto také v 2. pol. 20. století dochází k rozsáhlým reformám národních výchovně vzdělávacích systémů (Švédsko 1972, Francie 1976, SSSR, 1973, 1983).

Naše školská soustava — od poslední reformy v roce 1976 — tvoří po stránce obsahové celek, který je charakteristický syntézou všeobecného a odborového, teoretického a praktického, reálného a humanitního, formálního a materiálního (Kolář, 1985, s. 12).

Tuto syntézu může zabezpečit jen jednotná příprava učitelů a výchovných pracovníků, a sníží také další rozvoj výchovně vzdělávací soustavy počítá jako s důležitým vnitřním faktorem. Tendence celoživotního vzdělávání učitelů stanoví postupně zcela reálné stupně a etapy tohoto vzdělávání, především specializací a inovací postgraduálního studia. Učitel dávno již není jen objektem výchovy, ale i jejím subjektem. Zcela vědomě se vymaňuje z dosaženého stupně vzdělání, otevírá se novým poznatkům, novým zdrojům poznání.

Role a funkce učitele současné školy jsou předurčovány pevným sepětím teorie s praxí. Kdysi mohl učitel žít jen školou, nemusel sledovat společenskou praxi a její požadavky na vlastní práci. Dnes tomu tak není. Učitel je nositelem společenské role, jež ho vede k tomu, aby porovnával svou výchovnou a vzdělávací práci s důsledky, které přináší výrobní i nevýrobní společenské sféře.

Socialistická společnost požaduje na učiteli školy základní, střední i vysoké, aby kvalifikovaně působil na mladou generaci, a to nejen informativně, ale i formativně, nejen výukou, ale i výchovou. V jednotě s ideály společnosti má připravovat mladou generaci na pracovní, občanský i soukromý život. Plnění funkce vzdělávací i výchovné náleží ke kvalitě jeho práce. Neovlivňuje-li náležitě žákovy postoje, potřeby a zájmy, je kvalita jeho práce problematická.

Sepětí výchovy a vzdělání je charakteristické pro socialistický výchovný model, pro tzv. komunistickou výchovu. Tento model pokládá učitele za nositele integrity všech výchovně vzdělávacích vlivů, působících na žáka v prostředí školy, mimo školu, v rodině i ve skupině vrstevníků. Učitel je základním činitelem v systému komunistické výchovy, má integrační roli ve výchovně vzdělávacím systému a stává se postupně základním činitelem celoživotní výchovné práce s občany našeho státu.

Toto významné postavení učitele v naší společnosti, představované konkrétními funkcemi a rolemi, přináší s sebou i řadu požadavků na osobnost učitele.

PROFESIOGRAM UČITELSKÉ PROFESE

Profesiogram učiteléské profese stanovuje požadavky na osobnost učitele z hlediska činnosti, kterou vykonává. V současné době má následující strukturu:

1. Vnímání (kvalita smyslů)

a) zrak

— rychlý postřeh,

— široký rozsah postřehu,

b) sluch

— citlivý,

— schopnost diferencovaně vnímat,
rozeznat signály v šumu.

Ostrost i rychlost zraku i sluchu musí odpovídat jednak požadavkům přímého pracovního výkonu při výuce, jednak přípravě na výkon a hodnocení prací žáků. Zvláště zrak učitele je značně namáhán.

2. Představivost

tzv. pedagogická představivost,

— schopnost umět si představit průběh pedagogického procesu,

— schopnost umět předvídat reakce dětí na podněty učitele.

Pedagogická představivost úzce souvisí s pedagogicky taktním chováním učitele. Pedagogický takt předpokládá vhléd do osobnosti žáka a na základě něho takové jednání s žákem, které realizuje výchovný záměr.

3. Paměť

— na tváře,

— na jména,

— na čísla,

— na průběh vyučování.

Paměť na tváře a jména souvisí s individuálním přístupem k žákovi, s citovým prožíváním a hodnocením výchovně vzdělávacího procesu.

4. Myšlení

— druh, typ:

konkrétní (názornost vyučování),

abstratní,

praktické,

— vlastnosti

rychlé,

pohotové,

obsažné,

pružné,

logické.

Učitel musí být schopen postihnout úroveň myšlení žáka, přiblížit se žakové úrovni a působit dále na rozvoj žakova myšlení. Jde o plnění formativního výchov. cíle.

5. Řeč

— pohotová a výstižná formulace myšlenek,

— zřetelné, srozumitelné vyjadřování,

— jazyková správnost,

— úhlednost písma, čitelnost.

Bezobsažnost v myšlení vede k abundanci ve vyjadřování.

Výslovnost souvisí s kvalitou sluchu i s hlasovým fondem učitele. Slabý hlas znekalitňuje výkon učitele. Důležité je i tempo řeči, má být přiměřené, rychlá i pomalá řeč žáka unavuje. Modifikace hlasu souvisí s pedagogickou představivostí a schopností empatie.

6. Pozornost

- schopnost rozdělovat pozornost,
- schopnost přenášet pozornost.

Vlastnosti pozornosti ovlivňují organizační dovednosti učitele.

7. City

- schopnost identifikace s žáky,
- citlivost pro míru požadavků na žáka.

Empatie, schopnost vcítění se do myšlení a jednání žáka je předpokladem účinné diagnostiky.

8. Vůle

- vytrvalost,
- trpělivost,
- sebeovládání a sebekázeň,
- aktivita.

Autoregulace je předstupněm pedagogicky taktního jednání učitele. Učitel, který nedovede soustavně kontrolovat své chování se častěji dopouští netaktního jednání.

9. Osobnost

- kulturní ve všech projevech,
- vzdělaná všeobecně i odborně.

10. Práce

- pracovní vlastnosti:
 - kladný vztah k činnosti,
 - ztotožnění s povoláním,
 - disciplinovanost,
 - přesnost,
 - dochvilnost,
- pracovní úkoly:
 - vyučovat,
 - vychovávat,
 - dobře využívat svých vědomostí,
 - pravidelně se na vyučování připravovat,
 - organizovat práci žáků,
 - kontrolovat a hodnotit práci žáků,
 - vykonávat mimotřídní a mimoškol. povinnosti,
 - plánovat si práci, dobře ji organizovat,
- pracovní úkoly
 - rozvíjet myšlení, city, vůli žáků,
 - upevňovat jejich mravní dovednosti a návyky,
 - posilovat jejich charakter,
 - utvářet vědecký světový názor,
 - vést k vlastenectví a internacionalismu,
 - rozvíjet žáky ve vědomostech, doved., návycích,
 - zabezpečit trvalé výsledky své práce,

utvořit ze žáků kolektiv,
 přistupovat k žákům individuálně,
 vést žáky k samostatnosti v myšlení i práci,
 učit žáky správně se rozhodovat,
 zabezpečit aktivní účast žáků ve vyučování,
 sjednocovat působení všech výchovných činitelů,
 vychovávat nejen slovem, ale i skutkem,
 být žákovi vzorem.

11. Odborná připravenost

- v předmětech své aprobační,
- v pedagogicko-psychologických disciplínách,
- v marxismu-leninismu.

Učitel by nikdy neměl učit předmět, který nestudoval.

12. Sociální postoje

- dobrý vztah k dětem,
- dobrý vztah k rodičům dětí,
- dobrý vztah k ostatním učitelům,
- k učitelkému povolání a ke škole,
- náročnost vůči sobě i vůči dětem,
- pedagogický takt.

13. Etické postoje

- mravní bezúhonnost,
 včetně vzorné péče o vlastní rodinu a děti,
- profesionální čest,
- vysoké mravní nároky na sebe ve škole i mimo školu.

Podle Lunačarského by měl učitel ztělesňovat ideál člověka. Mezi tím, co učí, a tím co sám prožívá, jaké hodnoty preferuje, by nemělo být rozporu.

Profesiogram učitelké profese je podepřen mnoha teoretickými závěry, jež vzešly z pedagogického výzkumu, i z výzkumů psychologických a sociologických (Špendla, 1974, s. 27).

V současnosti se vyzvedává v učitelké profesi i její řídicí aspekt. Učitel plánuje, organizuje, hodnotí práci žáků, třídních kolektivů, studijních skupin. Řídicí činnost je ovlivňována do značné míry organizačními dovednostmi učitele. Proto musí být učitel i dobrý organizátor výchovně vzdělávacího procesu. To znamená, že by učitel měl umět:

- A. dobře si rozvrhnout učivo,
- B. naučit žáky spolupráci a vzájemné pomoci,
- C. splnit úkol v časovém limitu, ale nepřetěžovat žáky ani sebe,
- D. svou práci motivovat žáky tak, aby usilovali o stále lepší výsledky, a to nejen vlastní, ale celého kolektivu, celé třídy.

Prostřednictvím dobře organizované výuky je možné dosáhnout u žáků iniciativního plnění úkolů. Zajímavou radu nám dává zakladatel kybernetiky, Norbert Wiener: „Vybírejte lidi, kteří mají dostatečně velký zájem o splnění svěřených úkolů, a pak je nebude třeba pobízet. Člověk, z něhož se může vypracovat skutečně dobrý vědec, bude na sebe sám klást mnohem přísnější požadavky, než na jaké vůbec může vzpomenout administrativní pracovník, který mu rozkazuje“ (Budoucí učitel, 1974, s. 28).

VÝVOJOVÉ ETAPY FORMOVÁNÍ OSOBNOSTI UČITELE

Náročnost učitelské profese vyžaduje, aby se jí lidé věnovali po celý život. Kladný vztah učitele k povolání ovlivňuje jeho pracovní výkon, jeho mobilitu i jeho pocit životního uspokojení. Na to, aby se člověk stal dobrým učitelem, je potřebí několika let.

Ve vývoji učitelské osobnosti zpravidla rozlišujeme několik fází, svou povahou značně odlišných.

1. Fáze orientační,

je to fáze hledání a zafixování přání stát se učitelem. Tento proces nastává někdy poměrně brzy, v dětství, jindy o něco později, v období, kdy se mladý člověk setkává s nutností volby povolání.

Je poměrně dosti mladých lidí, kteří o této profesi uvažují jako o svém budoucím povolání především proto, že se s ní setkávají bezprostředně, každý den, jako žáci školou povinní. Učitelská profese má u nich výhodu poznaného před nepoznaným. Dívky se pro tuto profesi rozhodují i proto, že v ní mohou uplatnit svou mateřskou funkci, své poslání ženy.

Jsou ovšem i mladí lidé, kteří se pro tuto profesi rozhodují teprve tehdy, když jim jejich původní, jiné záměry, nevyšly. Není vyloučeno, že i oni se dobře přizpůsobí náročným požadavkům učitelské profese, ale je tu i značné riziko, že nárokům profese nebudou stačit, volba této životní dráhy je učiní nešťastnými a spolu s nimi — do jisté míry — i děti, které budou vychovávat.

Brzka orientace mladého člověka na učitelské povolání, je-li na citovém základě, umožňuje i citovou vazbu ke studiu učitelství a po ukončení studia kvalitativně vyšší vztah k umístění do učitelské praxe. Tito učitelé milují své povolání, ať učí na základní škole, či na střední nebo i vysoké škole, Zpravidla pro ně není překážkou ani středisková obec nebo menší město. I zde prožívají své povolání pozitivně a mají zájem v místě svého učitelského působení trvale se usadit. Negativně do tohoto velmi pozitivního subjektivního vztahu učitele k povolání může zasáhnout např. bytový problém nebo nízká úroveň řízení školy, jež staví učitele do cesty překážky a zneklidňuje jeho práci a mnohdy špatně působí i na jeho zdravotní stav.

2. Fáze přípravná,

nastupuje po fázi orientační a je to příprava budoucího učitele na vysoké škole. V této fázi se adept učitelství teoreticky obeznamuje se svým budoucím povoláním, prvními pokusy se připravuje na svůj budoucí pracovní výkon. Nejen úroveň výuky na vysoké škole, ale také úroveň pedagogické a vychovatelské praxe hraje v přípravě učitele na budoucí povolání významnou roli. Pro tvorbu postoje k budoucímu povolání je rozhodující i sociální atmosféra škol a výchovných zařízení, kde se praxe koná.

3. Fáze adaptační,

učitel se v ní přizpůsobuje své profesi jako učitel — začátečník. Vstupuje do nového prostředí, stává se členem učitelského sboru, je v bezprostředním kontaktu s žáky a jejich rodiči, je řízen a kontrolován ředitelem školy a také příslušným inspektorem. Učitel začátečník by neměl být zatěžován

příliš mnoha různorodými úkoly. Měl by se soustředit na výuku a výchovu, aby si vypracoval — pokud možno — své vlastní pracovní přístupy a metody. Nedáme-li od počátku učiteli prostor pro tvůrčí činnost, sklouzne do rutinního, průměrného plnění pracovních úkolů. Kvalita řízení školy je pro učitele začátečníka rozhodující.

4. Fáze integrační;

v ní se za příznivých podmínek učitelova osobnost vyhraňuje, dotváří, přijímá určité znaky povolání jako trvalé vlastnosti osobnosti. Ti učitelé, kteří přistupují ke svému povolání tvořivě, dospívají ve svém vývoji k pedagogickému mistrovství, tj. dosahují vynikajícího pracovního výkonu bez přetěžování žáků i sebe sama.

V čem spočívá pedagogické mistrovství? Především v tom, že učitel pracuje cílevědomě, má svoji vlastní metodiku, vzhled do svých žáků, používá vytríbenou pedagogickou techniku, výstižně a pohotově řeší výchovné úkoly, teoreticky zhodnocuje své vlastní pracovní zkušenosti, získává určitou pedagogickou kulturu, pracuje samostatně, iniciativně, důsledně, systematicky a takto učí pracovat i své žáky. Ovlivňuje celou jejich osobnost.

Pedagogického mistrovství dosahují nejlepší učitelé. A. S. Makarenko je toho mínění, že soustavnou prací na sobě a za příznivých vnějších podmínek může pedagogického mistrovství dosáhnout každý učitel. Lze s ním souhlasit, s tím ovšem, že někomu bude trvat cesta k dosažení vynikajícího pracovního výkonu déle, jinému kratší dobu. Tak je tomu ostatně i v jiných povoláních.

Zkoumáním osobnosti učitele, a tedy i jeho předpokladů pro vynikající pracovní výkon, se zabývá tzv. pedeutologie. V československé pedagogické pedagogické literatuře je zastoupena řadou děl, uveďme alespoň práce J. Režného, J. V. Klímy, J. Vaňka, J. Fišera, L. Bakoše a V. Špendly.

PŘÍPRAVA BUDOUCÍHO UČITELE A JEHO UPLATNĚNÍ V PRAXI

Učitelé jsou připravováni pro svou profesi na pedagogických fakultách v rámci univerzit a na samostatných pedagogických fakultách, na filozofických fakultách, na přírodovědeckých fakultách, na matematicko-fyzikálních fakultách a na fakultách tělesné výchovy a sportu. Učitelé školy mezi sebou spolupracují a jejich spolupráce nabývá mnohdy i rozsahu celostátního. Učitelským fakultám významně napomáhá i ministerstvo školství, které řídí vysoké školy bezprostředně.

Studium učitelství je rozčleněno do následujících oborů a a probačních předmětů:

Učitelství pro mateřské školy

Učitelství pro první stupeň základní školy

Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů

Učitelství odborných předmětů

Učitelství praktického vyučování

Učitelství pro lidové školy umění

Učitelství pro jazykové školy

Učitelství pro školy pro mládež vyžadující zvláštní péči

Vychovatelství (Kolář, 1985, s. 35).

Pedagogické fakulty připravují:

- učitele pro první stupeň základní školy,
- učitele všeobecně vzdělávacích předmětů ve studijních oborech: mateřský jazyk a literatura, ruský jazyk, dějepis, občanská nauka, výtvarná výchova, pracovní vyučování, hudební výchova, tělesná a sportovní výchova, branná výchova, matematika, fyzika, chemie, biologie a zeměpis,
- učitele pro jazykové školy,
- učitele pro lidové školy umění,
- učitele pro děti a mládež vyžadující zvláštní péči,
- vychovatele.

Filozofické fakulty připravují:

- učitele všeobecně vzdělávacích předmětů ve studijních oborech: pedagogika, psychologie, dějepis, mateřský jazyk a literatura, ruský jazyk, německý jazyk, anglický jazyk, francouzský jazyk, španělský jazyk, latina a další cizí jazyky pro učitelství na jazykových školách.

Přírodovědecké fakulty připravují:

- učitele všeobecně vzdělávacích předmětů ve studijních oborech: fyzika, biologie, chemie, zeměpis, matematika.

Matematicko-fyzikální fakulty připravují:

- učitele všeobecně vzdělávacích předmětů ve studijních oborech: matematika, výpočetní technika, deskriptivní geometrie, fyzika.

Fakulty tělesné výchovy a sportu připravují:

- učitele všeobecně vzdělávacích předmětů ve studijních oborech: tělesná výchova, tělesná a sportovní výchova, branná výchova.

Celkovým záměrem vysokoškolského studia učitelství je připravit absolventa širšího profilu, aby se mohl s úspěchem uplatnit ve více úrovních školské soustavy i ve výchově a vzdělávání podniků a v mimoškolských výchovně vzdělávacích zařízeních.

Nové pojetí vysokoškolského studia dostává charakter základní vysokoškolské přípravy, která vytváří předpoklady pro další formy následného studia, především pro postgraduální studium a vědeckou přípravu učitelů. Odpovídá to moderní tendenci celoživotního vzdělávání, v němž významnou roli sehrává samostatné studium, autoedukace.

Délka základního vysokoškolského studia učitelství je při dvouoborovém studiu pětiletá, pro učitelství na prvním stupni základní školy, pro učitelství na školách pro děti a mládež vyžadující zvláštní péči a pro vychovatelství je čtyřletá. Čtyřletá průprava učitelek mateřských škol, která je realizována ve středním článku našeho školství, na středních pedagogických školách, je doplněna na množství pětiletého studia při zaměstnání na třech našich vysokých školách (UK v Praze, Univerzitě Komenského v Bratislavě a Univerzitě Palackého v Olomouci). Tato forma je určena především k zabezpečení rozvoje předškolní pedagogiky na vědeckovýzkumných pracovištích.

Obecný profil absolventa skupiny oborů učitelství je následující: V oblasti ideově politické a morální

- zvládnutí marxisticko-leninské teorie jako metodologie studovaného oboru,
- připravenost na veřejně politickou, zájmovou a kulturně výchovnou činnost,

— schopnost získávat žáky pro ideály naší společnosti v duchu socialistického vlastenectví a internacionalismu,

— předpoklad utvářet u žáků socialistický vztah k práci a k hodnotám společnosti,

— schopnost formovat žáky jako budoucí občany s širokým kulturním rozhledem a se zdravou orientací v osobních zájmech,

— schopnost pečovat o všestranný rozvoj žáků, tedy i o jejich estetickou úroveň, o jejich tělesnou zdatnost a zdraví,

— vést ke kolektivnímu smýšlení a citění, k dobrému společenskému vystupování a k vhodné úpravě zevnějšku.

V oblasti pedagogicko-psychologické

— zvládnutí základních pedagogických a psychologických disciplín a didaktik příslušných učebních oborů jako trvalého základu rozvoje pedagogických schopností a dovedností,

— dovednost analyzovat pedagogické problémy z psychologického hlediska,

— schopnost předvídat výsledky své práce a projektovat učení i rozvoj vlastností osobnosti žáků,

— schopnost nadchnout a získat žáky pro soustavné učení a uplatňování získaných znalostí v životní praxi,

— schopnost včas rozpoznat nadání a schopnosti žáků, rozvíjet jejich zdravé zájmy a talent,

— dovednost vést kolektiv žáků a využívat jeho vlivu ve výchovně vzdělávacím procesu,

— připravenost na práci v PO SSM,

— připravenost na funkci třídního učitele.

V oblasti specializované odbornosti:

— zvládnutí oborů specializace a jednotlivých disciplín a schopnost systematické aktualizace osvojených poznatků,

— schopnost modernizovat výuku v souladu s rozvojem vědeckého poznání a techniky,

— zvládnutí metodologie oborů příslušné specializace, a to v míře, která umožňuje samostatnou odbornou práci,

— informovat o matematických metodách a využití počítačů v oboru a na příslušném stupni školy,

— schopnost formovat logické myšlení při vyučování předmětu ve specializované odbornosti.

Ve všech uvedených oblastech musí být absolvent učitelství schopen sebevýchovy a sebevzdělávání. Dále obecný profil absolventa konstatuje, že učitel musí být tělesně i psychicky zdravý, musí mít zdravé orgány a nesmí mít vadu řeči.

Obecný profil absolventa učitelství je závazný pro přijímací řízení i pro výchovně vzdělávací proces na vysoké škole. Je doplněn profily absolventů jednotlivých studijních oborů. Tyto profily vymezují i uplatnění absolventa ve společenské praxi, jež ze studia oboru vyplývá.

Soulad mezi společenskou potřebou nových absolventů studia učitelství — a vysokých škol vůbec — a mezi jejich produkcí je bezpodmínečnou nutností dobrého hospodaření s pracovníky. Náklady na vzdělání v naší společnosti je nutno kvalifikovat jako investice (Kamíáč, 1971, s. 17).

Jen velmi bohatá společnost — a taková prozatím neexistuje — by mohla poskytovat vysokoškolské vzdělání pouze pro vzdělání, bez ohledu na jeho investiční charakter. Na výchovu 1 absolventa vysoké školy je vynaloženo ze společenských fondů přibližně 250 000 Kčs. Tyto vysoké náklady, vložené do absolventa vysoké školy, jsou návratné postupně, v průběhu jeho pracovní činnosti.

Nejen tedy z hlediska osobního uplatnění absolventa, ale i z hlediska ekonomického je velmi důležité, aby absolvent vysoké školy byl zařazen do pracovního procesu s ohledem na tuto návratnost společenských fondů, vložených do jeho přípravy na budoucí pracovní výkon.

Učitelé jsou pracovníci resortu ministerstva školství. V nevýrobní sféře je to jeden z nejpočetnějších resortů. Pro srovnání si uvedme počty pracovníků některých dalších resortů v nevýrobní sféře z roku 1983 v ČSSR:

Resort	Počet pracovníků	Průměrná mzda
kultura	120 849	1828 Kčs
věda, výzkum, vývoj	167 756	3178 Kčs
zdravotnictví	313 852	2602 Kčs
školství	416 270	2606 Kčs

Uvedme si některé další údaje, o počtu dětí, škol a učitelů, abychom měli obraz o našem školství úplnější. Jde o údaje z r. 1983/84 na území ČSSR, tak, jak je zachycuje Statistická ročenka z roku 1984.

Školy	Děti, učni, studenti	Učitelé
mateřské 11 523	713 135	50 622
základní 6445	1 992 400	92 435
gymnázia 338	144 948	9 189
SOU + Stř. prak. vyuč. 905 + 747 = 1652	421 029	neuvedeno
školy pro mládež vyžadující zvl. péči 1198	88 411	8 942
vysoké 36	180 995	prof. + doc. 5 339 ostatní vys. učitelé 13 067 celkem 18 406

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že naši absolventi mají možnost nastoupit do resortu, který je značně diferencovaný co do počtu škol, tedy pracovišť, i co do počtu pracovníků. Problémy v rozmisťování absolventů studia učitelství jsou rázu subjektivního. Objektivní faktor, společenská potřeba absolventů oborů učitelství nevykazuje sestupnou tendenci. Spíše naopak. Existují některé kraje v ČSSR, např. Severočeský, které trpí dlouhodobým nedostatkem učitelů a lékařů. Na druhé straně je možno pozorovat únik absolventů učitelských oborů do neučitelských profesí, především na území h. m. Prahy.

Tento stav vyžaduje některá opatření celostátního charakteru, avšak

i opatření v rámci vysokých škol, učitelských fakult. Na vysokých školách jde především o optimalizaci rozmístovacího řízení absolventů učitelských oborů. Optimalizace rozmístovacího řízení není jednoduchá, závisí na více faktorech, jež se vzájemně ovlivňují. Především jde o zkvalitnění výběru uchazeče o studium na učitelských fakultách.

Stále se vyskytuje ještě dosti studentů, kteří při vstupu na fakultu přírodovědeckou, filozofickou, matematicko-fyzikální a fakultu tělesné výchovy a sportu neuvažují o budoucí praxi, ze studia učitelského oboru vyplývající, tj. o učitelské profesi. Chtějí studovat obor (jazyk, matematiku, biologii atd.). Lásky k předmětu studia je velmi pozitivní věc, musí však být během studia provázena důslednou, dobře promyšlenou, výchovou k profesi. Zvláště proto, že rodinné milieu příliš mnoho pro učitelské povolání neudělá. Je to zřetelně vidět na malé kontinuitě generační, z učitelských rodin se hlásí na učitelskou profesi podstatně méně studentů než z rodin lékařů na profesi lékaře.

Soubor motivů, které ovlivňují volbu povolání, souvisí s hodnotovým systémem rodiny. Každá rodina má svůj systém hodnot, jímž ovlivňuje velmi významně dorůstající pokolení. Je-li jediným zájmem rodiny pouhé zvyšování materiální úrovně (chata, auto, zahraniční dovolená atd.), nelze čekat od mladého člověka, který tímto systémem hodnot byl odchován, aby zaujímal objektivní rozhodování o své budoucnosti, z hlediska společenských zájmů. Student, pocházející z takové rodiny, většinou sleduje od počátku studia určité priority, snaží se získat pro sebe výhody, a to ho dovádí k vnější konformitě, zdánlivé přizpůsobivosti požadavkům, které rozhodně nepřijímá za vlastní. Je ochoten dobře zvládnout teorii marxismu-leninismu, ale není ochoten se podle ní řídit v životní praxi. To se pak zřetelně projeví při rozmístovacím řízení.

Nejen rodina, ale i vrstevníci ovlivňují kvalitu rozhodování v rozmístování řízení. Uznává-li většina mladých spotřební způsob života, pak jistě vytváří tlak na mínění a rozhodování jedince. Konzumní, spotřební styl života vyžaduje větší nabídku (více obchodů, zábavních podniků atd.), což poskytují velká města. Venkov má před městem přednost v pěkném přírodním prostředí. Spotřebitel potřebuje stále nové věci, nové požitky, krása přírody nemá pro něho příliš velkou cenu.

Bylo již prokázáno, že dominantní roli při tvorbě motivů sehrává rodina, skupiny vrstevníků a veřejné mínění. Škola se však nesmí vzdávat svého podílu na tvorbě kvality motivů ani šance proměny nežádoucích motivů v motivy žádoucí. Na dobrou znalost kvality motivů může pak navázat úspěšná výchova k profesi.

Výchova k učitelské profesi je zabezpečována především pedagogickými a psychologickými disciplínami ve společném základu studia. Specifické místo ve výchově k profesi má výuka marxismu-leninismu. Zde je nutno klást základy této výchovy, nelze ji však rozhodně na tyto disciplíny společného základu učitelského studia omezit. Odborné katedry, které mají možnost soustavného osobního kontaktu se studenty (skupinový učitelé, ročníkoví učitelé) musí od počátku svého působení na studenta si uvědomovat, že vychovávají pro zcela konkrétní povolání, pro povolání učitele.

Z hlediska učitelské profese a výchovy k ní v průběhu vysokoškolského studia jsou zvláště cenné zkušenosti starších, vyžralých členů odborných

kateder, kteří zpravidla prošli sami praxí na nižších typech škol naší školské soustavy, příp. mají znalosti ještě bohatší, znají podniková, kulturně vzdělávací zařízení atd. V každodenním kontaktu mají možnost ovlivňovat celou osobnost studenta — budoucího učitele.

Osobnost vysokoškolského učitele sehrává při výchově k učitelské profesi významnou roli. Na studenta — budoucího učitele působí jeho etika v mezilidských vztazích, verbální i nonverbální reakce, organizační dovednosti, pedagogický takt, promyšlené, tj. pedagogizované vystupování ve všech situacích na vysoké škole, tedy i v těch, které nejsou zdánlivě výchovné, např. na schůzích, slavnostních shromážděních, konferencích a pod. Ve všech těchto situacích by měl mít vysokoškolský student ve svém učiteli vzor pro své jednání.

Vysokoškolský učitel je zároveň vědecko-výzkumný pracovník. Měl by působit tvůrčím, inspirujícím způsobem na své okolí, studenty především. Měl by být zcela vědomě pro studenty vzorem ve své vědecké práci, do níž by je měl postupně uvádět, zaslavčovat. Vědecká práce postihuje nové souvislosti mezi jevy, učí objektivně myslet a také se rozhodovat, objektivně analyzovat složité společenské jevy. Takto formovaný student by jistě přistupoval jinak i k rozmístřovacímu řízení, jímž je výchova vysokoškoláka uzavírána.

Pro optimalizaci rozmístřovacího řízení jsou nutná i některá opatření celostátního charakteru. Patří mezi ně bezesporu zkvalitnění kontaktu mezi MŠ a územním plánováním školských institucí. Je zbytečné upozorňovat na to, že učitelé málo pracují s mládeží ve volném čase, když tento volný čas tráví v dopravních prostředcích, neboť dojíždějí z místa bydliště do místa svého učitelského působení. Situace se dá řešit bytovou výstavbou, určenou učitelům v místě školy. Dá-li se to řešit v Severočeském kraji, kde místa pro učitele jsou spojena s bytem, pak se to dá řešit jistě celostátně. Prospěch z toho bude mít nejen školství, ale i kulturní život v menších místech, v obcích, střediskových obcích a městech. Zde by se měla intenzivněji rozvíjet sportovní činnost dětí a mládeže i dospělých, klubová činnost, zájmová umělecká činnost i mimoškolské vzdělávání v místních podmínkách.

Uvedené formy kulturní práce představují konkrétní péči o všestranný rozvoj žáků, tedy i o jejich estetickou úroveň a o jejich tělesnou zdatnost a zdraví. Schopnost péče o všestranný rozvoj žáků musí učitel získat již v průběhu vysokoškolské přípravy k učitelskému povolání. Je důležitou součástí obecného profilu absolventa skupiny oborů učitelství a vyplývá z našich kulturních tradic.

Naše kulturní tradice jsou hluboce demokratické, lidové. Nositelem lidové kultury byly především svérázné zvyky a obyčeje našeho venkovského lidu. Na ně navazovali v 18. a 19. století naši národní buditelé, tvůrci české vědy a umění. Venkov byl bohatou studnicí našeho umění pěveckého, hudebního, divadelního a konečně i výtvarného. Český, moravský i slovenský učitel z tohoto prostředí vzešel, rozuměl mu, svou výchovnou práci je dále obohacoval a povznášel k vysokým mravním ideálům.

Učitelé se od prvopočátku účastnili budování socialistického zřízení, významně se účastnili veřejného života, podíleli se na združstevňování

vesnice, na nových formách společenského a kulturního života v našich menších i větších lokalitách.

V současnosti musí učitelé působit na rozvoj vědeckého myšlení a tvořivého úsilí jedinců i kolektivů, musí svádět boj o kvalitativní proměnu mezilidských vztahů. K tomuto významnému poslání musí být soustavně připravováni již během svého vysokoškolského studia.

LITERATURA

- Budoucí učitel. Sborník prací pedagogické fakulty UJEP. Brno 1974.
 CIPRO, M.: Idea vysoké školy. Praha 1981.
 HARTMAN, J.: Vysoké školy, Praha 1981.
 JÚVA, V.: Vysoká škola a výchova. Brno 1981.
 KOLÁŘ, Z., FRÝBORTOVÁ, M.: Formování socialistického učitele. Praha 1985.
 LIŠKAŘ, Č.: Socialistické školství. Brno 1977.
 Pedagogika a socialistická společnost 1969–1973. Bratislava 1975.
 RAVIK, S.: Cesta za životní šanci aneb jak volit povolání. Praha 1985.
 ŠPENDLA, V.: Učitel a učitelská profesie. Bratislava 1974.
 ŠTEFANOVIČ, J.: Psychologie učitelovho pedagogického taktu. Bratislava 1974.
 Teorie a praxe výchovy socialistického učitele. Praha 1985.

DIE LEHRPROFESSION

Die Lehrprofession ist eine der ältesten. In der Gegenwart ändert sie sich im Zusammenhang mit der wissenschaftlich-technischen Revolution. Zugleich ändert sich auch ihre Rolle in der Gesellschaft.

Die aktuellen Anforderungen an die Tätigkeit eines Lehrers und seine Persönlichkeit werden im Professionsgramm der Lehrprofession gegeben. Man bildet es auf Grund der Anforderungen der gesellschaftlichen Praxis und an seinem Anfang steht eine Reihe von Forschungen auf dem Gebiete der Pedeutologie.

Beim Formieren der Persönlichkeit eines Lehrers kann man einige Phasen unterscheiden: die Orientierungs-, Vorbereitungs-, Adaptierungs- und endlich Integrierungsphase. Diejenigen Lehrer, die an ihre Arbeit schöpferisch herangehen, gelangen allmählich zur pädagogischen Meisterschaft. So ein Lehrer arbeitet zielbewußt, hat seine eigene Methodik, versteht seine Schüler, löst die erzieherischen Aufgaben treffend und bereit, arbeitet selbständig, initiativ und konsequent und so lehrt auch seine Schüler zu arbeiten. Er beeinflusst ihre ganze Persönlichkeit.

Die Vorbereitung der Lehrer und ihre Dislokation in der Praxis werden gesamtstaatlich gelöst. An dieser Vorbereitung beteiligen sich die pädagogischen Fakultäten im Rahmen der Universitäten, die selbständigen pädagogischen Fakultäten, die philosophischen, naturwissenschaftlichen, mathematisch-physikalischen Fakultäten und die Fakultäten für Körpererziehung und Sport. Die Aufnahme und Dislokation der Studenten haben gegenwärtig einige bedeutsame Probleme, die sich die Hochschulpädagogik theoretisch zu lösen bemüht.

ПРОФЕССИЯ УЧИТЕЛЯ

Профессия учителя является одной из самых древних профессий. В наше время она находится под влиянием разных перемен в результате научно-технической революции. Изменяется и ее роль в обществе.

Современные требования к профессии учителя и его личности помогает нам определить и профессиограмм данной профессии. Он создается, принимая во внимание и требования со стороны общества. Его созданию предшествовал ряд исследований в области науки об учителе.

Формирование личности учителя происходит, начиная с ориентировочной фазы, включая подготовительную и фазу адаптивования, прямо к моменту интеграции. Те

учителя, которые творчески подходят к своей работе, достигают в ней педагогического мастерства. А оно заключается в том, что учитель работает целеустремленно, имеет свою методику, прекрасно знает своих учеников, точно и с готовностью решает поставленные перед ним педагогические задачи, работает самостоятельно, инициативно, последовательно, обучая такой работе и своих учеников, воздействуя таким образом на их личность.

Подготовка учителя и определение его места в обществе решается всем государством. В подготовке учителя прежде всего принимают участие педагогические факультеты в рамках университета, затем философские, естественноведческие, институты физического воспитания и спорта, а также и физико-математические факультеты. Приемные экзамены и организация распределения студентов-выпускников сталкивается в наши дни с некоторыми проблемами, которые и стремится теоретически решить педагогика высшего учебного заведения.